

izvješća – *informationes*

KRŠĆANSKA I/ILI UNIVERZALNA ETIKA Analitički osvrt

Nada GOSIĆ, Rijeka

Sažetak

Članak je pisan sa svrhom upoznavanja čitatelja s temeljenim sadržajem Zbornika nastalog na znanstvenom simpoziju *Kršćanska i/ili univerzalna etika*. Misli i ideje autora iznesene u Zborniku doprinose vrijednosnom određenju kršćanske etike, mjestu kršćanske etike u univerzalnoj etici te razumijevanju nekih konkretnih pitanja životne stvarnosti u kojima kršćanska etika zauzima vrlo važno mjesto. U uvodnom dijelu članka čitatelji se upoznaju s podacima o skupu na kojem su radovi izlagani, uredniku zbornika, kao i o autorima predgovora i pogovora. Zatim slijedi analiza svakog doprinosa. Radi isticanja važnosti doprinosa i lakšeg snalaženja, kao i zbog izbjegavanja monotonije u predstavljanju članak je – međunaslovima – podijeljen u dva dijela.

U prvom dijelu članka »četiri doprinosa za određenje i razumijevanje kršćanske i/ili univerzalne etike« daje se prikaz i analiza članaka autora koji su objasnili razloge zbog kojih kršćanska etika spremno prihvaća neke segmente univerzalne etike, te razlozi zbog kojih se ne može govoriti o univerzalnoj etici ukoliko u njoj ne budu uključeni vrijednosno-moralni doprinosi kršćanstva i njemu pripadajuće etike.

Drugi dio članka »tri doprinosa o konkretnim pitanjima u kojima kršćanska etika zauzima važno mjesto« otvorio je prostor za doprinos kršćanske etike u bioetičkoj problematici, u odgoju i obrazovanju te ulozu kršćanskog i/ili univerzalnog etosa u masovnim medijima.

Ključne riječi: Kršćanska i/ili univerzalna etika, Kršćanski i/ili univerzalni etos, masovni mediji.

Uvod

Kršćanska i/ili univerzalna etika naslov je Zbornika radova nastalog iz dvodnevnog simpozija održanog pod istoimenim naslovom 6. i 7. 12. 2002. godine na Teologiji u Rijeci. Zbornik je izašao u izdanju »Josip Turčinović« d.o.o. Pazin i Teologije u Rijeci. Uredništvo je potpisao dr. sc. Josip Grbac, docent na Teologiji u Rijeci. Zbornik donosi sedam radova, koliko je bilo i izlaganja na simpoziju. Doprinosi su razvrstani tako da se u početku daje naglasak na pitanje univerzalnih vrijednosnih određenja u kršćanstvu i pripadajućoj etici, zatim slijedi odnos religije i etike, pitanje hrvatskih tradicijskih vrijednosti i njihova sudbina u budućnosti.

Poslije toga razmatraju se konkretna pitanja u kojima kršćanska etika zauzima vrlo važno mjesto. Riječ je o doprinosu kršćanske etike u bioetičkoj problematici, u odgoju i obrazovanju te zastupljenosti kršćanskog i/ili univerzalnog u masovnim medijima koji imaju značajnu ulogu u oblikovanju vrijednosti etičkoga i civilnoga društva.

Nakon predgovora kojeg je potpisao mons. prof. dr. Ivan Devčić, riječki nadbiskup i veliki kancelar Teologije u Rijeci i uvoda kojeg je napisao Josip Grbac, urednik Zbornika slijedi središnji dio od sedam autorskih doprinosa. U završnom dijelu uz pogovor Milana Špehara, predstojnika Teologije u Rijeci dani su kraći biografski podaci i polja znanstvenog interesa autora

Svojim doprinosima autori su svaki iz svoje znanstvene vizure, profesionalnog i znanstvenog interesa ponudili misli i ideje pomoću kojih nam postaje jasno kada i zašto kršćanska etika poprima obrise univerzalne, odnosno kako i zbog čega univerzalna priziva kršćansku etiku.

Na samom početku valja skrenuti pozornost sadašnjim i budućim čitateljima na duh kojim autori pozivaju u dijalog sve one koji mogu svojim sudjelovanjem doprinijeti rješenju onih pitanja koja autori, koji poznaju njihovu znanstvenu utemeljenost nude drugima. Dakle, riječ je o radovima koje autori prepuštaju na uvid svojim kolegama s različitim znanstvenim i profesionalnim određenjima, studentima, te javnosti. Svima s istom svrhom: provjere izrečenog i napisanog, moguće primjene te temeljem o tome dobivenih poruka i dalje približavati znanost sa strukom, znanost s učenjima o njoj te znanost s onima kojima ona treba najviše služiti.

Monsinjur prof. dr. Ivan Devčić autor predgovora i dr. sc. Milan Špehar, autor pogovora upućuju čitatelje na važnost sagledavanja odnosa religijskih moralnih vrednota i etičkih odrednica u vremenu propitivanja mogućnosti nastanka i postojanja univerzalne etike, a dr. sc. Josip Grbac, urednik Zbornika i autor jednog od doprinosa u uvodu pojašnjava razloge zbog kojih se već čitavo desetljeće u velikim svjetskim religijama razgovara, raspravlja i zagovara univerzalni etos.

Četiri doprinosa za određivanje i razumijevanje kršćanske i/ili univerzalne etike

*Osamostaljivanje humanuma u modernom svijetu*¹ – naslov je rada prof. dr. sc. Marjana Jurčevića, profesora na teologiji u Rijeci. U njemu autor započinje ra-

---

¹ JURČEVIĆ, M. (2003.). »Osamostaljivanje humanuma u modernom svijetu«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, Josip Turčinović, d.o.o. Pazin i Teologija u Rijeci, str. 13-26.

spravu o vrijednosnom sustavu u kojem je moguće čovjeku postati humanumom te humanumom oplemeniti čovjeka kako bi on sam postao osloncem samoga sebe i graditeljem vrijednosti kojima će svjedočiti svoju vezu s drugima. Da bi mu to uspjelo trebao bi riješiti – poručuje autor – početnu enigmu zvanu čovjek². Aktualizacijom pitanja autonomnosti čovjeka i dopustivosti onoga što čovjekom zrači i znači Jurčević nas već na samom početku upozorava da je čovjek samom sebi glavni istraživač projekta kojeg, da bi bio čovjek ostvaruje kroz cijeli život. To, svakako, kaže autor, nije naša nedaća niti kob, naprotiv, to je naše bogatstvo. Duboko skriveno u nama postaje vidljivo i za nas prepoznatljivo dinamikom našega bivanja u kojem našu radoznalost usmjeravamo prema egzistencijalnim pitanjima, ljubavi za druge, svjedočenjem u vlastitom djelovanju te sve to smještamo u kulturno-tehnološki napredak pred kojim i u kojem nas, u ovisnosti o tome kako shvaćamo sami sebe i ljude oko nas može dočekati razočarenje ili poticaj za ljudsko u čovjeku. Jer »enigma je sastavni dio čovjekova življenja, zato je vrlo važno shvatiti da čovjek treba živjeti, živjeti trajno s tom enigmom u nama, kod drugih i u svijetu«³.

Da neki dijelovi misaone aktivnosti mogu izazvati revolt i kod samog mislitelja upućuje autor u dijelu rada koji intrigira čitatelja. *Revolt na klasično poimanje čovjeka i humaniteta*⁴. Taj revolt se – kada je riječ o prof. Jurčeviću – odnosi na poimanje čovjeka kao apsolutnog, idealnog. Oslobođenog od svih kriterija i standarda religije, filozofije, etike, morala, politike, ideologije. Čovjek s apstraktnim svime i bez konkretnog ičeg. Razgolićeno vidljiv, nadmen i moćan, egoističan, samom sebi u svojoj veličini dovoljan. Oslobođen svega što čovjeka čini čovjekom ne može biti odgovoran za sebe niti za drugog čovjeka. Za »život u ljudskom svijetu« valjalo bi mu priznati da prolazi put na kojem je hrabar, ali i posustaje, zdrav, ali i bolestan, nježan, ali zna biti i strog, tužan i veseo, komunikativan, ali u trenucima i usamljen, vrijedan, ali si dopušta i lijenost, i kad gradi zna da nešto ruši, želi biti autor a u sebi prepoznaje prepisivača.

Da, to je čovjek, kaže prof. Jurčević. Nesavršen, običan, naš. Na vagi dobrih i loših strana svojih, ali i tuđih. Svjedokom sebe samoga i svijeta u kojem živi. Takav ne može postojati, a kamoli djelovati odvojen od Drugoga. Gledajući sebe u očima Drugoga postaje svjestan sebe u Drugome i Drugoga u sebi. Jednako tako odgovornosti za sebe i druge. Onaj drugi i on u njemu određuju granice morala, etike, filozofije, znanja, religije, riječju, ljudskoga svijeta. U kojem postoji Bog, ono što je lijepo, ali i što nije, ono što se zna i ono što treba naučiti, oni koji vole, grade i stvaraju te oni koji svojim životom svjedoče da uvijek može biti drugačije.

² Ibidem, str. 14-15.

³ Ibidem, str. 15.

⁴ Ibidem, str. 15-17.

Riječima autora: »Čovjek je shvaćen istovremeno kao dar i kao zadatak. On je stvoritelj i stvorenje. Čovjek koji se pojavljuje u civilizaciji (*homo hominatus*) je povijesni, ali je vječan stvoriteljski princip koji je u čovjeku (*homo hominans*)⁵.

»Čovjek je vječni putnik«⁶ misao je koja se provlači kroz dio rada naslovljen *Novi svemir i novi čovjek*⁷ u kojem autor skreće pozornost na brojne prepreke koje čovjek mora svladati. Najveća među njima je opasnost »da se mjesto autentičnog čovjeka ne formira artificijelno«. Jer »tada bi nastala velika pukotina u napretku humaniteta i humanuma«⁸. Osobina artificijelnog je brzo širenje, zahvaćanje cijeloga čovjeka, tjelesno, misaono te stvaranje »nove ljudske naravi«. Kako je u čovjeku uvijek prisutna prošlost, sadašnjost i budućnost, blago nas upozorava prof. Jurčević, onda bi isti taj čovjek s drugim čovjekom i ljudima plemenito i mudro trebao izraditi konsenzus o nužnom vrednovanju zajedničkih vrijednosti. U tom zajedničkom prostoru svaki čovjek ima svoj dio za svoju osobnost i svoje vlastite vrijednosti. Bivanjem u »komunikaciji različitosti« ljudska narav postaje djelatna, a prostor zajednice u kojoj se ona odvija rodno mjesto humanuma.

»Čovjek doprinosi svojem rađanju«, on sudjeluje u svom stvaranju i stvaranju svijeta, a odgovoran je i za sebe i za svijet pred Bogom. Ako i ne vjeruje u Boga postavlja se pred budućnošću ili pred poviješću, što je i jedno i drugo transcendentna vrijednost. »Zato kršćanstvo – kaže njegov izaslanik Jurčević – vjerujući da je čovjek slika Božja poziva čovjeka da živi u prijateljstvu s njim i s drugim stvorenjima«⁹. Iz tog zajedničkog doživljaja Boga i čovjeka, čovjek je pozvan da u ljubavi bude kao Bog, a u odnos prema Bogu da uključi povijesno nasljeđe, vjeronjanje, vrijednosni sustav i način življenja. To mu zajedno pomaže – jasno nam poručuje prof. Jurčević – u uvažavanju određenih vrijednosti u kojima se oblikovala svijest o vrijednosti ljudskih prava i razumijevanju moderne osobnosti i individualnosti. U zaključku svog rada autor kaže: »... čovjek je odgovoran za svijet i za samoga sebe ... čovjek je odgovoran za svoj humanitet i svoje vrijednosti, iako se one formiraju u određenoj obitelji, narodu i kulturi«¹⁰.

Navedenim mislima i ovako formuliranim zaključkom, prof. Jurčević poziva čitatelje u razgovor kako bi s njim podijelili misli, strahove, uvjerenja, dvojbe, teškoće, vizije i nadu da ljudi međusobno i s Bogom svjedoče svoju veličinu ali i svoju krhkost.

---

⁵ Ibidem, str. 18.

⁶ Ibidem, str. 19.

⁷ Ibidem, str. 19-22.

⁸ Ibidem, str. 19.

⁹ Ibidem, str. 22.

¹⁰ Ibidem, str. 25.

Drugi doprinos u Zborniku je rad dr. sc. Janeza Juhanta, profesora Teološkog fakulteta u Ljubljani. *Odnos religije (kršćanstva) i etike*¹¹ naslov je rada u kojem autor problematizira odnos religije i etike u modernom dobu. Čini to tako što nas na samom početku teksta podsjeća da živimo u društvenom okruženju u kojem se javlja problem rastave braka, pobačaj, ekonomska nejednakost, eutanazija, različiti oblici kriminala, zanemarivanje tradicionalnih vrijednosti te nesnalaženje u traženju odgovora na brojna pitanja koja stvara znanstveno-tehnološki napredak. Potkrepljuje to s vrlo plastičnim primjerom s kojim želi pokazati kako su mediji zavladao životom modernog čovjeka. On kaže: »Vijesti su zauzele mjesto jutarnje i večernje molitve, čovjekove misli se vrte oko medijskog proizvoda koji nudi seks, trač i kriminal«¹². Tim primjerom autor je progovorio o turbulentnosti u međuljudskim odnosima i potpunom obratu u međugeneracijskim relacijama. U neizvjesnosti pred budućnosti, željni mira, roditelji svoju djecu prepuštaju TV slikama, internet stranicama, raznom tisku, te samu sebi. Došli smo u situaciju – poručuje autor – da imamo dobro informiranu djecu i umorne roditelje, djecu upoznatu s najnovijim otkrićima na području znanosti i tehnike koja o tome što su saznala i znaju ne mogu razgovarati s onima koji su im najbliži budući da su najbliži željni odmora i sna, nade za budućnost svojih potomaka.

U toj raspuklini napuštanja tradicionalnih etičkih vrijednosti i nesnalaženja u traženju novih, nužno je ponuditi, kaže autor, »pravu alternativu«¹³ koja bi pojedince povezala u ostvarivanju zajedničkih ciljeva i omogućavanju složnog djelovanja. A svijet mašte i prateće ovisnosti koju nameće suvremena tehnika i elektronski mediji, razvija misao autor, treba sagledati kroz ono što taj svijet nudi: iluziju nepogrešivosti, skrivanje istine, manipulaciju ljudskim težnjama, monopolizaciju istine od strane moćnika gospodarstva i politike te medijskih manipulatora.

Rasap predmodernog doba i njegovo prerastanje u moderni svijet pratila je zamršena, brza i ponekad po život opasna vrtinja koja je izmakla kontroli onih koji su za društvo i društvena kretanja bili najodgovorniji. Svjedoče tome – jasan je autor – slučajevi tranzicijskih zemalja. Raspet između svijeta u kojem je »sve do u sitnice bilo određeno čovjekovo ponašanje u glavnim životnim postajama kao što su začecje, rođenje, smrt i svi drugi životni trenuci«¹⁴ te svijeta u kojem je duhovno i materijalno čovjek sveden na »atom unutar mase«, autorovim riječima »globalnog sela« u kojem je međuljudska udaljenost temeljna odlika čovjek postaje

¹¹ JUHANT, J. (2003.). »Odnos religije (kršćanstva) i etike«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd. str. 27-49.

¹² Ibidem, str. 29.

¹³ Ibidem, str. 30.

¹⁴ Ibidem, str. 33.

zbunjen i sam. Izložen medijskoj istini, njezinim estetskim dosezima i lažnom blještavilu upija pristupe koji mu određuju pogled na stvari, na ljude oko sebe i sebe samoga. Umjesto stvaratelj postaje imitator. Suočen s medijskim svijetom koji mu na totalitaran i apsolutan način određuje sve dijelove njegova života te ga istovremeno poziva na put zajedničkog traženja istine pomoću dijaloga i tolerancije – čovjek osjeća još i nemoć. Pozivajući se na riječi njemačko-engleskog sociologa C. Becka i prof. Juhant izlaz iz takvog stanja vidi u novoj zadaći Crkve. Bilo bi to pružanje pomoći u snalaženju čovjeka za izazove i situacije koje donosi postmoderna. Ukoliko za to iskaže spremnost mogla bi otvoriti i ohrabriti čovjeka za život u kojem vidi sebe, ali i drugog čovjeka.

Objašnjenju *problema Crkve s modernom*¹⁵ prethodi autorov dijalog sa znanstvenicima i teoretičarima (A. Giddensom, A. Adlerom, C. Geertzom, Solterdijkom) s kojim želi objasniti traganje čovjeka za vlastitim identitetom. U tu svrhu navedena sociološka, antropološka i filozofska stajališta vjerniku mogu pomoći u pripremi odgovora i zauzimanju stavova koje traži svijet moderne. Jednako tako poslužiti za gradnju alternative koja će se prepoznavati po osobnoj djelatnoj ulozi svakog čovjeka. Prijeko potrebnoj u doba individualizacije i partikularizma.

Polemizirajući s C. Geertzom, H. Kungom, U. Beckom, Hosterom i Gergenom, autor nas uvodi u svijet etike. Na tragu spoznaje da čovjek svoju djelatnost moralno određuje različitim etičkim standardima – najčešće vrijednostima, dužnostima i etičkim normama, bez religioznosti, kao nezaobilaznog dijela suvremene humanističke sekularizirane zajednice – Juhant nalazi temeljni razlog za utemeljenje kršćanske etike. Literarnom širinom i znanstvenim određenjem uspo-ređuje svoje misli s mislima H. Arendt, J.T. Ramseya i J. Maritaina. U suglasju s njima zaključuje kako je kršćanski pristup nužan u izgradnji pluralnih kulturnih temelja.

Autor svoj rad završava isticanjem kršćanskih odrednica etike koje su doprinijele i danas doprinose ukorjenjivanju i isticanju osobnosti: čovjek kao najviše jedinstveno i vlastito biće, sposoban i otvoren za gradnju odnosa s drugim ljudima, pozvan je izgraditi solidarno društvo, u njemu osigurati materijalno i duhovno blagostanje onima koji su prikraćeni za to – siromasima.

Treći doprinos u Zborniku potpisao je dr. sc. Josip Grbac, docent Teologije u Rijeci. Rad pod naslovom *Pitanje univerzalne etike i univerzalne religije*¹⁶ kritički razmatra mogućnost nastanka univerzalne etike utemeljene na religijskom konzensusu sa svrhom ujedinjenja ljudi oko gorućih pitanja modernog svijeta.

---

¹⁵ Ibidem, str. 38-39.

¹⁶ GRBAC, J. (2003). »Pitanje univerzalne etike i univerzalne religije«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd., str. 51-73.

Kompozicijski gledano rad sadrži pet podcjelina. Prva je dana u formi pitanja koje glasi: Žele li Crkve koncenzus? Polazeći od Deklaracije drugog vatikanskog sabora o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama i govora Pape Ivana Pavla II. članovima Papinske akademije održanog 27. 4. 2001. godine autor nas upućuje na otvorenost Katoličke Crkve i njezinog poglavara za traženje koncenzusa za stvaranje zajedničkog etičkog kodeksa. Zapisano u dokumentu i izgovoreno od strane vodećeg čovjeka Crkve autor pojašnjava riječima: »To, međutim, ne znači stvaranje jednog jedinog vladajućeg socijalnog ili gospodarskog sustava koji bi etičkom razmišljanju nametnuo vlastite vrijednosti i kriterije«¹⁷. Slične stavove autor nalazi kod Njegove Svetosti Katholikos Arama I. Ovaj put izgovorene na otvaranju Ekumenskog savjeta Crkve. Tom prilikom su uz zagovor stvaranja univerzalne etike dane i tri temeljne pretpostavke za stvaranje takve etike koja uz zapadnu kršćansku etiku obuhvaća i šira iskustva i uvjerenja. Te pretpostavke su: »razvoj kulture nenasilja, stvaranje mira i pravednosti putem globalne strategije, razvoj kulture ljudskih prava koja će se suočiti s pitanjem moći«¹⁸. Bolje promišljene, one jesu, poručuje autor, odgovor na domete globalizacije na svim poljima ljudskog djelovanja počevši od konflikata samoga procesa globalizacije, posljedica koje taj proces izaziva te posebice određenja uloge religije u utemeljenju kriterija koji bi mogli pomoći svakom čovjeku u njegovom snalaženju pred problemima koje nameće proces globalizacije. Već posljednjeg desetljeća je u rješavanju nekih od navedenih zahtjeva poduzeto nekoliko koraka: Dva zasjedanja Parlamenta svjetskih religija (1993. Chicago i 1999. Johannesburg), te projekt teologa Hansa Künga – *Project Weltethos*. Okupivši gotovo 200 suradnika iz gotovo svih religija Hans Küng je, podsjeća nas dr. Grbac, kreirao *Deklaraciju o svjetskoj etici* u kojoj su navedena načela svjetske etike utemeljene na zajedničkim odrednicama svih religija. Proklamirana je u Chicagu 1993. te potpisana od gotovo svih religija svijeta. U desetljeću postojanja Deklaracije valjalo bi se zapitati – kritičan je Grbac – koliko je moguće odrednice Deklaracije provesti u svakodnevni život čovjeka¹⁹? Naročito ako je shvatimo i uvažimo kao početnu stanicu vrlo dugačkog i napornog puta gradnje svjetskoga etosa u pravcu stvaranja jednog novog stila života, moralne kulture nenasilja, poštivanja života, kulture dijaloga i solidarnosti²⁰.

¹⁷ Ibidem, str. 53.

¹⁸ Ibidem, str. 53.

¹⁹ Podsjećamo, riječ je o operacionalizaciji načela »sa svakim čovjekom valja postupati čovječno i zlatnog pravila: što ne želiš da drugi tebi čini nemoj ni ti činiti drugome« u konkretne zadaće: »ne smiješ ubiti – poštuj život! Ne smiješ krasti – postupaj pravedno i pošteno! Ne smiješ lagati – govori i djeluj u istini! Ne smiješ provoditi spolni nemoral – poštujujte i ljubite jedni druge!«.

²⁰ Ibidem, str. 56.

Dio doprinosa dr. sc. Grbca pod nazivom *Projekt Weltethos Hansa Künga*²¹ važan je zbog toga što nas autor približava pojmu svjetski ili univerzalni etos i njegovom tvorcu. Čitatelju postaje jasno što sve pojam *Weltethos* nije, a što jest. Tako nije dan u funkciji svjetske ideologije, jedinstvene religije niti je mješavina sastavljena od mnogih religija. Ali zato jest preuzimanje i obrada svih onih sadržaja koji su već sada »zajednički svim religijama s ciljem da se omogući ljudima različitih vjeroispovijesti zajedničko djelovanje, da ih se privoli na poštivanje zajedničkih moralnih i etičkih uvjerenja«²². Svaki čovjek u tom određenju – sudimo – može pronaći vlastitu inspiraciju da krene putem etičkog usuglašavanja s ljudima kako drugih religija tako i onih izvan religije. S tim što – kritičan je Grbac – projekt *Weltethos* u svom ostvarenju ne može izostaviti povijesna iskustva, mnoge međuljudske i međureligijske sukobe, stoga treba prvo prići stvaranju religijskog koncenzusa te na njemu izgrađivati etički.

Promišljanju o mogućnostima stvaranja etičkog koncenzusa u Hrvatskoj prethodi kritička analiza (kako glasi i naslov tog dijela rada) u koju autor smješta pitanje dijaloga, pravo na istinu, problem identiteta, problem apstraktnosti, razloge netrpeljivosti i smetnji na putu postizanja koncenzusa, zatim pitanje pragmatičnosti koncenzusa, njegove religijske osnove te opozicioni primjer J. B. Metza. Držimo da je u ovom dijelu rada pažnju čitatelja potrebno zadržati na sljedećem:

– Crkva kao institucija i zajednica ljudi koja se temelji na dijalogu treba i sama pozivati u dijalog. Jer kaže autor: »Koliko god ona bila uvjerena u vrijednost svog patrimonija istina, ona je od Boga poslana u svijet i mora se takvom dokazati. To znači da mora postati Crkva dijaloga, mora učiniti vjerodostojnim istinu da je ona dijaloška«²³. Dodajemo, dijalog je uvjet za pravo na istinu, a ono za traženje i pronalaženje vlastitog identiteta svakog čovjeka.

– Problem apstraktnosti u određenju etičkih zahtjeva. Dokazuje ga autor na primjeru zahtjeva *Ne ubij!* Koji se može shvatiti kao poziv na vegetarijanstvo, ukidanje smrtne kazne te kao razlog za ukidanje ratovanja. Stoga prije nego se zanesemo s mogućnosti postojanja svjetske etike, oprezno poručuje autor, valjalo bi zahtjeve i načela svjetske etike istražiti i u različitim kulturno-civilizacijskim odrednicama.

– Praktične situacije življenja vjere u kojima konsenzus može postati izvorom netrpeljivosti. Primjerice, u molitvi koja je kod kršćana razgovor s Bogom koji je Osoba te shvaćanju Boga kao transcendencije u istočnim religijama. Zatim u odnosu prema Objavi kod onih religija koje su zasnovane na Objavi te konačno, u kršćanskom i drugom nauku o utemeljenju ljudskih prava.

---

²¹ Ibidem, str. 57-58.

²² Ibidem, str. 57.

²³ Ibidem, str. 59.

– Na pitanje zašto koncenzus na religijskoj osnovi, autor odgovara: zato što se »radi o opciji za humane vrijednosti koje potkrijepljene religioznom infrastrukturom, dobivaju karakter univerzalne obvezatnosti. Religija navodi argumente zašto te vrijednosti valja poštivati pod svaku cijenu«²⁴.

– Drugačiji pristup stvaranja univerzalnog etosa. Nastao je iz opredjeljenja Johanna Baptiste Metza o trpljenju kao temelju univerzalnog etosa. Zbog toga što nam je ono zajedničko iskustvo, sudbina, motivacija, osjećaj, poticaj za međusobno zbližavanje, razumijevanje vlastitog i drugog identiteta najpogodnije je za temelje univerzalnog etosa.

Nakon analize konsenzusa vrijednosti kao uvjeta nastanka i postojanja svjetske ili univerzalne etike autor se vraća na »domaći teren« i pokušava odgovoriti na pitanje može li se u Hrvatskoj stvoriti etički koncenzus? Podsjećajući na to da se u Hrvatskoj radi o koncenzusu između kršćana, muslimana i onih koji ne vjeruju, autor upozorava na postojanje doktrinarnih razlika, ali i na stoljetno-sudbinski sličan okoliš življenja etosa. Način uspostavljanja etičkog koncenzusa u Hrvatskoj autor pronalazi u definiranju nekih temeljnih racionalnih pravila koja bi vodila etički dijalog²⁵, što bi, u konačnici, značilo propitivanje zasada *Deklaracije o svjetskoj etici*.

Četvrti doprinos u Zborniku je doprinos naslovljen *Hrvatske tradicijske vrednote i budućnost*²⁶ nastao iz pera dr. sc. Tomislava Jožića, profesora moralne teologije na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Cijeli rad – mogli bismo reći – vodi nas kroz tradicijsko-kulturno-povijesne odrednice kršćanstva i njihovo mjesto u suvremenom dobu. Autor sugerira kako bi današnje doba moglo biti razumljivije svakom čitatelju ukoliko bi svoju analizu sebe i svojega mjesta u današnjem vremenu započeo odnosom autonomnih i teonomnih vrednota u kojima leži odgovor na pitanje općeg i pojedinačnog, pojedinačnih opredjeljenja i ljudskih sloboda. Uvođenje tih kategorija u odnos kulture i tradicije, u područje sigurnosti, osobnog blagostanja i osobnog identiteta od posebne je važnosti baš danas, poručuje autor, jer živimo u vrijeme u kojem je potrebno naći vjeru koja je objedinila staro i novo. Pri tome staro i novo ne stoji u odnosu »ili – ili«, nego »i – i«²⁷. Na tragu takvog promišljanja moguće je, nastavlja autor, razumjeti ono što nosi novo doba, tražiti dodirne vrijednosne točke starog i novog te temeljem toga vrednovati ono što je pravo i ono što je krivo.

²⁴ Ibidem, str. 65.

²⁵ Ibidem, str. 69.

²⁶ JOŽIĆ, T. (2003.). »Hrvatske tradicijske vrednote i budućnost«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd., str. 73-89.

²⁷ Ibidem, str. 74.

Za društva poput hrvatskog to je od posebne važnosti – poručuje autor – zbog toga što ono još uvijek traži političke, ekonomske i moralne orijentacije. Autor nadalje upozorava na nejasnoću pojma globalnog i univerzalnog te pokazuje kako upravo nedovoljno jasan i nedovoljno određen pojam zbunjuje koliko pojedinca, toliko i zajednicu. Potvrđuje to primjerom upotrebe tog pojma u praktičnom smislu u odnosu između bogatih i siromašnih, odnosu prema duhovnim dobrima, kulturnim i tradicijskim vrednotama – sve to poglavito kod tzv. malih naroda.

Usporedbom situacija u zemljama Istoka i Zapada, europskih i sjeverno-američkih zemalja u pogledu većinskog stanovništva jedne vjere autor se pita je li Hrvatska katolička zemlja? Da bi se na to pitanje moglo odgovoriti, treba poći – inzistira autor – u traženje odgovora na mnoga pitanja. Prije svega u formiranju kulturnog i vjerskog identiteta. Za Hrvatsku se može reći, kaže autor, da je katolička zemlja »u smislu povijesno-kulturnoga i društvenoga duhovnog identiteta i zbog tradicijskih elemenata religioznosti«²⁸. Iza te konstatacije slijedi dio rada u kojem autor upozorava da hrvatske tradicijske vrijednosti trebaju biti »rehabilitirane« u tri područja: u obitelji, u duhovnoj kulturi i suvremenom odgoju djece i mladih.

Posljednje u navođenju je područje u kojem se sučeljava prošlost sa sadašnjošću, a sadašnjost s budućnošću. Zato u njemu treba učiti o dva najvažnija i međusobno povezana elementa: zajedničkim vrednotama i obrascima ponašanja. U nastavku doprinosa autor uspoređuje prilike i razlike u kojima su se utemeljile tradicijske vrednote u školskom sustavu u Hrvatskoj i BiH²⁹. U zaključku autor odgovara na pitanje prihvaćanja univerzalne etike. Te kaže: »ne možemo se odreći kršćansko-etičkoga specifikuma (Isus Krist kao središnji događaj objave), ali se unutar njega mogu načelno prihvatiti univerzalne moralne vrednote, koje su u njemu u biti već prisutne (anima humana naturaliter christiana)«³⁰.

Tri doprinosa o konkretnim pitanjima u kojima kršćanska etika zauzima važno mjesto

Doprinosa Tončija Matulića *Kršćanska i univerzalna etika u bioetičkoj problematici*³¹ započinje dio Zbornika u kojem se problematizira uloga kršćanske etike u rješavanju pitanja iz konkretne životne stvarnosti. Matulić – teolog i bioetičar – inače docent na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, uvodi kršćansku

---

²⁸ Ibidem, str. 77.

²⁹ Ibidem, str. 83-85.

³⁰ Ibidem, str. 87.

³¹ MATULIĆ, T. (2003). »Kršćanska i univerzalna etika u bioetičkoj problematici«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd., str. 89-131.

etiku u područje života koje danas zaokuplja najširu javnost. Riječ je o utjecaju znanstveno-tehnoloških postignuća na nastanak i održavanje života te na umiranje i smrt. Dakle, na područje bioetike. Na početku rasprave Matulić upozorava čitatelja da se dvojba ili pitanje univerzalne ili kršćanske etike javlja u kontekstu pitanja »kvalitete etičke argumentacije« odnosno šire gledano, u kontekstu pitanja »kako kršćanski etičar individualizira konkretne norme za ljudsko djelovanje i ponašanje na polju medicinskih i biologijskih znanosti imajući u vidu da se etika tiče humanuma?«³². U svrhu razumijevanja tih pitanja – poručuje autor – treba pojasniti značenje kršćanske etike, zatim značenje bioetike, te njihov uzajamni odnos. On to čini u dijelu rada naslovljenom *Na razmeđu dviju kultura*³³. Manirom brižljivog učitelja autor nam pojašnjava razloge nastanka bioetike, pojavu neologizma bioetika te međusobno suprotstavljanje, bolje reći, neprijateljsko raspoloženje »prirodnoznanstvene i humanističke kulture«. Prve utemeljene na modernim prirodnim znanostima i druge (teističke ili ateističke) koja je nastala, razvijala se i razvija u »području antropocentrične filozofije, modernog mišljenja, te posljedično, autonomije znanosti koja svoju legitimaciju crpi iz autonomije uma, to jest kako iz filozofskog mišljenja lišenog priziva na autoritete kršćanske objave i skolastičke metafizike tako iz egzaktne metode istraživanja«³⁴. U brojnim nesnalaženjima, stvaranju netrpeljivosti, neprijateljstva, isključivosti te dvije kulture približile su se zahtjevom za dvostrukom autonomijom: »Prvo, oslobođenje od podložnosti i tutorstva od strane teologije i skolastičke metafizike. Drugo, proglašenje autonomije uma u odnosu na kršćansku objavu i na crkveni autoritet koji je sebi pridržavao pravo posljednje instancije za utvrđivanje istine«³⁵. Na zasadama tog dvostrukog zahtjeva, pratimo autorovu misao, iznikla je bioetika, a s njom i moderna moralna filozofija koja različite konceptualne poglede uključuje u rješavanje brojnih konkretnih pitanja iz života. Među njima značajno mjesto su zauzeli pogledi deontologije, utilitarizma te kartezijansko paradigmatične filozofije. To višeznačje unutar moralne filozofije – uči nas Matulić – olakšalo je cijepanje humanističke kulture na »teistički kolosijek«³⁶ koji je slijedio kršćansku tradiciju čiji je izvor Objava i ateistički kolosijek nastao iz zahtjeva znanosti za autonomijom prirodnih znanosti i filozofije.

U nastavku rada autor upozorava na pogubnost fundamentalizma u domeni prirodnih znanosti i filozofije, te skreće pozornost teologiji na ispravnu valoriza-

³² Ibidem, str. 92.

³³ Ibidem, str. 92-98.

³⁴ Ibidem, str. 93.

³⁵ Ibidem, str. 93.

³⁶ Ibidem, str. 94.

ciju vjere i razuma³⁷. Slijedeći ta upozorenja moguće je pratiti Matulićevu ideju o bioetici kao projektu »približavanja, mirenja i zapodijevanja dijaloga između dviju kultura. To je moguće jer bioetika preuzima na sebe obvezu susreta i pomirenja prirodnoznanstvene i humanističke kulture te time odstranjuje razdor koji se javlja između teističkog i ateističkog humanizma. Poglavitito u pitanjima slobode savjesti, slobode izbora, dijaloga i tolerancije – pitanjima koja čine nezaobilazan dio bioetičkih rasprava.

Zatim slijede dijelovi rada *Moralno-teološke tradicije i izvori morala*³⁸ i *Autonomija morala*³⁹ kojima nas autor priprema za bioetički dijalog. U prvom dijelu govori nam o izvoru morala i moderne ideje autonomije. Podsjeća nas na Aristotela i njegovu etiku čije je izvorište u ideji dobra, sv. Pavla i njegova objašnjenja mana i kreposti, sv. Anselma i njegov doprinos shvaćanju čovjekova odnosa prema Bogu, sv. Augustina i tumačenja dihotomije – između svijeta prirodnih želja – sklonosti i sfere božanskoga reda, te sv. Tomu Akvinskog i njegov prirodno-moralni zakon. Okosnicu drugog dijela rada čini poruka da vjerske i moralne istine posjeduju vlastitu autonomiju na što je u doba pojave socijalnih pokreta koji su najavljivali bioetiku upozoravao još i Karl Rahner.

Da bi dočarao odnos prema čovjeku u bioetici Matulić ističe postojanje zakona slobode po kojem je čovjek, kada je riječ o teološkoj opciji, Božji partner u svijetu. On takav ima svoje dostojanstvo, savjest i slobodu izbora, uvjerenja kojima može vršiti svoje »partnersko poslanje« u brojnim pitanjima bioetičke naravi počevši od pitanja nastanka života, odnosa prema ljudskome tijelu, održavanja na životu pa sve do prijetnji nuklearnim oružjem i bioterorizmom. Svim tim pitanjima – pojašnjava Matulić – konstitutivne su dvije sastavnice antropološke opcije: teologija stvaranja i teologija spasenja⁴⁰. U skladu s njima i moćima svoga razuma čovjek je sposoban istraživati, tumačiti, vrednovati i prosuđivati svoje konkretne situacije te reagirati na konkretnu situaciju ispravnim djelovanjem.

Svoj doprinos Matulić završava potvrdnim odgovorima na tri važna pitanja: *Postoji li kršćanski specifikum u bioetičkim pitanjima?*, *Razlikuje li se kršćanska etika u nečemu bitno kada je u pitanju rješavanje konfliktnih pitanja u sferi bioetike od tzv. humanističke etike?*, i *Ima li religijski pogled na svijet i njegov utjecaj na etiku uopće mjesta u bioetičkim raspravama?* Odgovori su potvrdni zbog toga što »kršćanska etika nije samo znanje o etičkim načelima i moralnim normama. Kršćanska etika je mudrost – »mudrost života i življenja, mudrost rada i djelovanja, mudrost planiranja i ostvarivanja, jednom riječju, kršćanska etika može i

---

³⁷ Ibidem, str. 96.

³⁸ Ibidem, str. 98-103.

³⁹ Ibidem, str. 103-110.

⁴⁰ Ibidem, str. 114.

treba posredovati bremenitu, povijesno povjerenu i čovjeka dostojnu mudrost u bioetičkim raspravama«⁴¹. Držimo da konkretnijeg određenja odnosa kršćanske i univerzalne etike u bioetičkoj problematici – za sada nema.

Sljedeći dio Zbornika ispunjen je radom *Kršćanska i/ili univerzalna etika na planu odgoja i obrazovanja*⁴². Autor rada je dr. sc. Ivan Koprek, profesor na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Kao znanstvenik i nastavnik na području etike, filozofije kulture i povijesti suvremene filozofije prozvao je sebe i zadao si zadaću govoriti o pitanju čiju važnost ističu predstavnici svih društvenih struktura, profesija i zanimanja, jednako kao i predstavnici svih religija. S pravom, jer je riječ o pitanju koje se najdirektnije tiče svih njih.

Strukturalno rad sadrži uvod i tri podnaslova: 1. *Antropološka pozadina odgoja i obrazovanja*, 2. *Dva modela etike za odgoj i obrazovanje* i 3. *Kršćanska etika i odgoj za humane vrijednosti*. U uvodnom dijelu autor pojašnjava razloge zbog kojih je etika univerzalna i/ili humana. Njegovo je stajalište da je to ona (etika) iz dva razloga: zato što je etos »tipično ljudska oznaka« te zato »što se etika zanima upravo za dobro čovjeka«. Oba razloga postaju, danas, aktualno područje istraživanja znanstvenika sa svrhom znanstvenog i praktičnog propitivanja mogućnosti ljudskog bivanja i življenja u *zajedništvu, jednakosti i slobodi*. Na istom mjestu autor tvrdi da je opravdano govoriti o *kršćanskoj etici* u kojoj određenje kršćanski ne proturječi filozofskom određenju etike. Jednako koliko to ne čine niti epiteti *univerzalni* i *filozofski*.

Antropološka pozadina odgoja i obrazovanja dio je rada u kojem autor nastoji pokazati da se moralne vrednote – dostojanstvo, istina, sloboda usvajaju u procesu odgoja. Ako je tako – onda po autorovu sudu – treba odgovoriti na pitanje: U čemu je bit odgoja? Prihvativši se tog zadatka prof. Koprek polazi od tvrdnje da govoriti o odgoju znači govoriti o čovjeku. U rasponu filozofskih odrednica čovjek je oslobođenik stvaranja i čovjek je svrha i cilj, nikada sredstvo. U tome leži – kaže on – čovjekova sposobnost sebe-nadilaženja i sebe-pronalaženja⁴³. Toj sposobnosti čovjek je pridružio mogućnost oblikovanja okvira svojega života, koju je potom, operacionalizirao u konkretnim institucionalnim rješenjima. Izmakla iz potrebe samopropitivanja vlastitih nedostataka i testiranja mogućih i stvarnih oblika života i suživota neka od tih institucionalnih rješenja počela su gubiti poziciju rješenja. Za tō, slijedimo autorovu misao, nije teško pronaći primjere kada raspravljamo o odgojnim institucijama. Ali je zato, za promjenu te pozicije potrebno uložiti mnogo mudrosti, truda, znanja, strpljenja, duha i vještina. Najviše stoga što

⁴¹ Ibidem, str. 128.

⁴² KOPREK, I. (2003.). »Kršćanska i/ili univerzalna etika na planu odgoja i obrazovanja«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd., str. 131-149.

⁴³ Ibidem, str. 135.

usvojene vrijednosti i njima pripadajući sustavi, zatim stečeno znanje, prisvojene predrasude i stečene navike određuju čovjekovo praktično djelovanje i ponašanje. Čije je bitno svojstvo upravo u tome što ne mogu ostati skriveni, nego naprotiv, koliko ih se god želi i pokušava potisnuti, zatajiti i zanemariti, oni s istom, često i većom silinom odgovaraju na učinjene greške i propuste. Najvidljivije su, svakako, na razini čovječnosti.

Današnjem čovjeku stoji na raspolaganju moć da vlada sveukupnom prirodom, da ju prerađuje i podređuje svojim potrebama i prohtjevima. Jednako tako da ju razgrađuje, osiromašuje, pustoši i uništava. Ukoliko mu nitko, a niti on samome sebi ne postavi pitanje do kada i je li to što čini dobro ili loše, te kada je dobro, a kada loše, postati će biće bez vrijednosnog usmjerenja, bez sposobnosti vrednovanja, samooblikovanja i oblikovanja drugih. U konačnici bespomoćan pred znanstveno-tehnološkim postignućima koje je sam stvorio. Vrijednosno neoblikovan, kulturno nedotjeran, odgojno neoživljen postaje – zabrinuto kaže autor – biće bez srca i karaktera. Razlog je to zbog kojeg autor upućuje apel za pomoć tamo gdje se može saznati i spoznati što je dobro, a što loše, napredno i nazadno, koja je uloga prošlosti u oblikovanju sadašnjosti te onima koji trebaju govoriti o tome što sve treba činiti da bi se živjelo istinskim ljudskim životom. To tamo su odgojne institucije, a oni tamo su učitelji i učitelji-etičari. I sam učitelj i kolega, autor svoje učenike i kolege ne prepušta neizvjesnosti i nesigurnosti u obavljanju im odgovorne zadaće. Naprotiv, spremno im, u narednim dijelovima rada, pruža pomoć svojim savjetima i upozorenjima. Držimo da su najvažnija sljedeća:

- etablirane vrijednosti kao zajednička dobra kulture treba vezati upravo za odgoj i obrazovanje
- o vrijednostima treba raspravljati na svim razinama obrazovanja, jednako kao i u institucijama društva koje utvrđuju društveno-vrijednosne ciljeve odgoja i obrazovanja
- tko god želi odgajati za vrijednosti mora biti svjestan da nije dovoljno samo znanje o vrijednostima. Autor to pojašnjava ovako: »Nije spoznajno područje (područje znanja) nadređeno vrijednosnim, nego obratno«⁴⁴
- »suodnos odgoja i obrazovanja pretpostavlja da odgajanci u potpunosti usvoje postavke i norme, pravila i načela općeljudskoga morala da ih emotivno prihvate i praktično ostvaruju, da svoj život organiziraju u skladu s moralnim zahtjevima i etičkim načelima«⁴⁵
- obrazovanje za biti, obrazovanje za znati, obrazovanje za djelovanje i obrazovanje za život četiri su sadržaja odgoja i obrazovanja koje je preporučila svjetska organizacija čiji je djelokrug rada upravo analiza posljedica koje

---

⁴⁴ Ibidem, str. 139.

⁴⁵ Ibidem, str. 140.

različiti odgojno-obrazovni sustavi proizvode. Autor misli da bi ti sadržaji trebali biti prihvaćeni jer mogu poslužiti za vrijednosni okvir i orijentir za cjelokupni sustav odgoja i obrazovanja.

Nakon navedenih savjeta i upozorenja prof. Koprek u završnom dijelu rada određuje mjesto kršćanske etike i odgoja za humane vrijednosti te kaže: »Budući da kršćanski (katolički) odgoj inzistira na otvorenosti za istinu i na izgradnji osobnosti i slobode, on potiče bezuvjetnu, univerzalnu i humanu etiku«⁴⁶. Autor rad završava ulogom Crkve kao odgojne institucije u ugrađivanju sadržaja »kršćanske objave u srce svih oblika postojanja«⁴⁷.

Posljednji doprinos Zborniku dala je Jasna Ulaga-Valić, magistrica filozofije, a za ovaj rad važno je pripomenuti i urednica HTV. U radu *Masovni mediji u oblikovanju vrijednosti etičkoga i civilnoga društva*⁴⁸ autorica se osvrnula na načine na koje masovni mediji, prije svega televizija, kuća u kojoj i sama djeluje, oblikuje ili može oblikovati vrijednosti humanoga i civilnoga društva. *Zadaće humanoga i civilnoga društva, Kultura i etika medija te Mediji i vrednote istine i slobode* tri su podnaslova kojima autorica pojašnjava odnos medija i civilnoga društva te civilnoga društva i humanističkih vrednota.

Sliku u kojoj telekomunikacijski i elektronički mediji nude određene stilove života i elemente svjetonazora, autorica, na žalost smješta u geografsko područje u kojem su njezini kolege novinari iz časopisa *The Economist* o tom problemu anketirali i izvijestili javnost još 1992. godine. Ustvrdivši da je već čitavo desetljeće među mladim ljudima prisutna dezorijentiranost, demotiviranost i umor mr. Ulaga-Valić pokušala je upravo svojoj profesiji odrediti zadaću promjene takvoga stanja. Vidi je tako što kaže: »Novinarstvu se ne smije dopustiti da bude puko zarađivanje kruha – nego služba istini za slobodu«⁴⁹.

Svemu navedenom – držimo – treba dodati još i ovo: predstavljene radove iz Zbornika treba uzeti i čitati iz još dva razloga. Prvo, jer su oni posvećeni čovjeku, njegovoj vjeri i razumu i drugo, misli i ideje iznesene u njima čitatelju mogu pomoći u rješavanju s početka Zbornika iznesene enigme – koja se Čovjek zove.

⁴⁶ Ibidem, 143.

⁴⁷ Ibidem, 145.

⁴⁸ ULAGA-VALIĆ, J. (2003). »Masovni mediji u oblikovanju vrijednosti etičkoga i civilnoga društva«, *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, cit. izd., str. 149-163.

⁴⁹ Ibidem, str. 160.

Summary

CHRISTIAN AND/OR UNIVERSAL ETHICS

Article has been written with the aim of getting to know of reader with based contents of Book resulting on the scientific symposium Christian and/or Universal ethics. Thinks and ideas of author presented in the Book contribute, on one side, value definition of Christian ethics, place of Christian ethics in the universal ethics and understanding some concrete question of vital reality in which Christian ethics occupies the very important place. Introduction of article has for the aim will start for readers on information about the meeting on which papers expose to, editor of book, as well as authors of preface and afterward. Then follows the analysis of every contribution. Because of the prominence of importance of contributions and easier managing, as well as because of the avoiding monotony in the presentation article is inter headlines which provide the author are divided two-part.

In the first part of article »four contributions for the definition and understanding Christian and/or universal ethics« gives the presentation and analysis of articles of authors which have explained reasons because of which Christian ethics readily accepts some segments of universal ethics, and reasons because of which not were not capable speak about the universal ethics if inside not been included value-moral contributions of Christianity and that belonging ethics.

The other part of article »three contributions about concrete questions in which Christian ethics occupy the important place« have opened the area for the contribution of Christian ethics in the bioethical problem area, in the education and contributions of the Christian and/or universal ethos's in mass media.

Key words: Christian and/or Universal ethics, Christian and/or Universal ethos, mass media.